

kirja~arvioita

Ohjelma ja sovellutus

VIRTANEN, Keijo: *Atlantin yhteys*. Tutkimus amerikkalaisesta kulttuurista, sen suhteesta ja välittymisestä Eurooppaan vuosina 1776-1917. Suomen Historiallinen Seura: Historiallisia tutkimuksia 144. Helsinki 1988.

VIRTANEN, Keijo: *Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan*. Turun yliopiston julkaisuja: Sarja C osa 60. Turku 1987.

Historian ja historiallisuuden "löytyminen" tiedotusopissa on tuonut pintaan seikan, joka toki on ollut olemassa paljon pitempään: yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneelle tiedotusopin tutkijalle koituu aika ajoin vaikeuksia alan historiallisen tutkimuksen kanssa. Monasti tuntuu, että tutkimus päättyy juuri silloin kun yhteiskuntatieteilijä olettaa pohdiskelevan keskustelun ja yhteenvetöjen alkavan – tässä jos missä olisi kiintoisan keskustelun paikka kahden eri tutkimusperinteen välillä.

Mutta on toki myös kiintoisia poikkeuksia, "leveän siveltimen historioitsijoita", jotka hahmottelevat suuria linjoja, tulkitsevat, väittävät ja pohtivat. Keijo Virtanen on yksi näistä: sellaista ajatusten rätinää ja säksätystä kuin hänen 500-sivuinen "tilinpäätöksensä" amerikkalaisen kulttuurin välittymisestä Eurooppaan ja erityisesti Suomeen tapaa useimmiten raporttikirjallisuudessa ja journalismissa, harvoin tiedotustutkimuksessa. Ja jo vain on opus myös ilmaisultaan kovaa tasoa, mokomaa luistoa kohtaa aniharvoin ns. oppineissa kirjoituksissa tässä tasavallassa.

Pintatason selityksenä Virtasen reteään historiankirjoitukseen voi tarjota sitä, että mies on kulttuurihistorioitsija. Oppiala jo korostaa kokonaisvaltaisuutta ja Virtanen itse eritoten niinkään äskettäin ilmestyneessä kulttuurihistorian yleisesittelyssään ja siihen liittyvissä metodologispainotteisissa pohdiskeluissaan.

Kirjoja on kiintoisaa tarkastella rinnan juuri siksi, että ne voi nähdä ohjelmana ja sen sovellutusryityksenä, jos kohta metodologiakirjanen "menee yli" sovellutuksen. Se puhuu paljon periaatteellisemmista ja yleisemmistä asioista kuin koskaan voidaan yhteen empiiriseen työhön soveltaa, olipa se miten laava tahansa. Toisaalta

Virtasen tapa puhua ja tulkita tuskin selittyy pelkästään oppiainehorisontilla – näkökulman laveus ja asiapaljous ehkä juontavat tästä, tuskin perusote. Tutkijatyypinä Keijo Virtanen yksinkertaisesti on journalistinen, suurten yleisöjen puhuttelija. Tämä on tärkeä taito, jos kohta ei tutkimuspiireissä aina järin arvostettu. *Atlantin yhteyttä* jos mitä pitäisi markkinoida kaikelle kansalle, lähdeviiteviidakkoineen päivineen. Rakenteen turhat toistot häiritsevät "populaarimarkkinoinnissa" arvatenkin paljon enemmän kuin viiteryökset.

• • •

Atlantin yhteys on liki kymmenvuotisen Amerikka-projektin päätös, näin esipuheesta ja sieltä täältä muualtakin ymmärsin. Silti tekijän tarkoitus lienee ollut välttää yhteenvedon sävyä ja pyrkiä omaehtoisuuteen. Totta kyllä tämä teos toimii omillaan, ilman sitä pitkää opinäytteiden ja väkiraporttien ritirampsua, joka on ollut saatavilla jo vuosia. Silti sopii kritikoida yritystä "häivyttää" projekti taustalle: *Atlantin yhteyden* suuret linjat näkyisivät ehdottomasti selvemmin, jos kirja ei sairastaisi elefanttitautia.

Tyylikkäämpi ratkaisu olisi ollut tarjota erityisalueiden pikkutieto ja miksei suurempikin selkeästi erillisenä analysoituna bibliografiana ja keskittyä tässä teoksessa siihen hermeneutiikkaan, jonka puolesta Virtanen kulttuurihistorian erittelyssään puhuu.

Tutkimuksen kehikkona on innovaatioiden diffuusiomalli, joka sopiikin näin laveaan asetelmaan sinänsä hyvin, niin mekaaninen kuin se Virtasen tapaan 'pehmenettynäkin' on. Samoin on järkevää, joskaan ei aivan ongelmatonta, että tutkimus kohdentuu Yhdysvaltojen ja Euroopan suhteisiin; Suomi asettuu sitten osaksi eurooppalaista ääriperiferiaa. Tutkimus itsessään ei ole johdonmukaisesti uskollinen asetelulle. Liian paljon huomiota kertyy lopultakin Suomelle varsinkin työn loppupuolella, toisaalta "Eurooppa" jäsenyy keskiseksi Euroopaksi.

Yhtä kaikki asetelma on kiinnostavampi ja suhteellisempi kuin yksioikoinen Yhdysvallat – Suomi. Sen sijaan ehdottomasti syvennystä ja problematisointia kaivannut elementti on "amerikkalainen kulttuuri", jonka tekijä nimeää synonyymiksi "amerikkalaisuudelle".

Operationalisointi keskittyy toisaalta aikakausien yleisiin trendeihin, toisaalta amerikkalaisten Eurooppakuvaan ja eurooppalaisten Amerikka-kuvaan eri aikakausina. Kulttuurin liitäntä elinkeinoelämän muutoksiin Atlantin molemmin puolin on luontevaa ja johdonmukaista, imago-osuus jää hajanaiseksi, "ota kiinni mistä saat" -henkiseksi. Keskustan ja periferian asetelmaakin teksti silloin tällöin tyrkyttelee, mutta minkäänlaista riippuvuusteoreettista kehikkoa niistä ei rakennu. Pe-

rusongelmana ehkä kaiken kaikkiaan on se, että Virtanen pyrkii tekemään tutkimusasetelmasta fiiniä ja "teoreettista", mutta kokonaisuutta ei oikein hahmotu. Empiirinen osuus sitten juoksee aika lailla omia teitään.

Virtanen ei onneksi ole uskollinen kulttuuri-käsitteelle, jonka hän määrittelee alussa "viestintänä, jossa ihmisten tavoiksi muotoutuneet reaktiot haasteisiin, vastausten kaavat ja itse vastaukset – henkiset ja aineelliset – muodostavat kulttuuriksi kutsutun kokonaisuuden" (Virtanen 1988, 14). Määritelmästä henkivä viestinnän yliarvostuksen vaara kääntyy itse työssä pikemminkin viestinnän vähättelyksi. Tiedotusopillisesti opus ei ole erityisen kiintoisa, ei edes faktakokoelmana.

Tällaisenaan *Atlantin yhteys* onkin lopulta melko tavanomainen kulttuurihistoriallinen yleisesitys, mahtava paketti isoja linjoja ja silputtietoa kulttuurin keskiöstä ja laitamilta, ei erityisen hyvin painotettuna eikä ennen kaikkea erityisen johdonmukaisesti esitettynä. Ilman aikajaksotusta Amerikan yhteyden syntykauteen, vuorovaikutuksen kiinteytymiseen ja amerikkalaisuuden läpimurtoon punainen lanka katoaisi lukijalta alta aikayksikön. Toisaalta aikajaksotus on turhan mekaaninen, se lisää toistoa, jota jo jaksojen sisällä on kokolailla paljon. Toisto toimisi, jos se samalla syventäisi perusnäkemystä tai asioiden suhteita, mutta näin käy vain harvoin.

Tässä se mokoma onkin: kokonaisvaltaisuus ja ymmärtäminen tuntuvat osuvilta ja hoksaavilta iskusanoilta silloin, kun Virtanen niitä pohdiskelee kulttuurihistorian esittelyssään. Mutta kun näiden saatevarjojen alle tuputetaan empiirisessä tutkimuksessa sadoittain pikutietoja, vuosilukuja ja tulkinnan patkia, kokonaisvaltaisuuteen rupeaa pakahtumaan. Tulee joulunjälkeinen olo – ja väistämättä rupeaa miettimään, eikö kokonaisvaltaisuuteen olisi myös toisenlaista tietä, jäsennellympää, pohtivampaa.

Virtanen itse ehdottaa metodologiakirjassaan tutkimuksellisia valintoja "ermeneuttisen kolmiyhteyden – menneisyys, historioitsija ja historioitsijan esittämä historia – ympäriltä. Hyvinkin kiintoisat pohdiskelut jäävät harmittavasti puolitiiehen, kun pitää rynnätä mainitsemaan seuraava auktoriteetti. *Kulttuurihistoria*-kirjassen "name dropping"-into on rassaavaa siksäki Huizingasta ja Voltairesta aikamme sankareihin, Levy-Straussiin, Derridaan ja Foucaultiin ja sitten taas takaisin, pari tusinaa välinimeä pudotellen! On siellä Tarmo Malmbergin mukana kotimaisten historiagurujen ohessa, joten tiedotusopillinen asemointikin on turvattu.

Voi olla, että kutyryi on historian puolella tällainen – ihan näissä mitoissa en muista mokomaa tavanneeni kovin usein – mutta yhtä kaikki sen mielekkyyttä sietäisi

pohtia. Kyllä kai fiksun miehen lukeneisuus uskotaan muutenkin. Eklektisen sekoilun vaara on tässä menettelyssä todellinen.

Mutta näiden virtaslaisten kiemuroiden jälkeen taikaisin asiaan. Keijo Virtanen itse ehdottelee kulttuurihistorian metodologisia ratkaisuja Donald Lowen "perseptiohistorian" hengessä: kulttuurin periodisoiminen monitasoisten rakenteiden kautta, periodin sisällä ihmisen ja yhteisön maailmankuvan hahmottaminen tiedotusvälineiden ja yleisen episteemisen järjestelmän kehyksissä ja näin hahmottuvan maailman kuvaaminen ajan, tilan ja fyysisen elämän näkökulmasta.

No, onhan *Atlantin yhteydessä* ainakin periodit ja periodien sisällä kaikenlaista tavaraa, ties vaikka sille voitaisiin antaa niinkin komea nimi kuin 'episteemisen järjestys'. Maallikko voisi yhtä hyvin puhua ihmiselon tilkkutäkistä... Tiedotusvälineiden osuus niin Atlantin tuolla kuin täälläkin puolella jää sekä niukaksi että pinnalliseksi. Kiintoisaa pikkutietoa toki löytyy, suuri osa Suomen pään osuudesta on kyllä julkaistu aiemmin osaraportteina ja oppinnäytteinä.

Ja eritoten journalismiakselissa – sen meikäläinen toki parhaiten tuntee – *Atlantin yhteyden* amerikkalaisuuden analysointi jää täysin ilmiänsun tasolle. Muutama taulukko sanoma- ja aikakauslehtien sisällöstä tarjoaa kiintoisaa empiiristä tukea ennenkin julkistetulle: Yhdysvaltojen maantieteen ja erilaisten uutuuskien kuvauksella oli 1850-luvun loppupuolella Suomen lehdissä vankempi osuus kuin politiikalla tai yhteiskunnalla konsanaan.

Taiteilijoiden, journalistien ja eritoten raittius- ja naisaatetta ajavien sanantaitajien matkoista ja vaikutteista Virtanen puhuu turhankin useaan otteeseen pätkittynä, mutta tulkiten ja näppärästi. Taiteen "vaikutusvirtojen" erittelyyn aikakausjaksotus sopii hyvin, journalismiin ei niinkään. Loppu onkin imago-pohdiskelua, amerikkalaisten käsityksiä Euroopasta ja joskus Suomestakin, eurooppalaisten ja joskus suomalaistenkin käsityksiä Uudesta Mantereesta.

Toki ote syvenee jonkin verran, kun meidän vuosisallemme päästään. Ja kuten sanottu, Virtanen on näppärä ja oivaltava pintatason tulkitsijankin – siksipä juuri harmittaakin, ettei hän tohdi heittäytyä pohtimaan *Atlantin yhteyden* syvempiä syövereitä.

Jos syynä on ollut varovaisuus, juttu kääntyy pääläeläen, sillä kovin monta kertaa kirjoittaja päätyy sanoa napsauttamaan satunnaisesti todennäköisyyden varassa niin tiukka-pipoisia tulkintoja, että yhteiskuntatieteilijää heikottaa! Yhteenvetodot ajanjaksojen lopussa ovat jänteviä, ja juuri siksi harmittaa sotkeutua taas seuraavassa kappalees-

sa turhiinkin lillukanvarsiin.

Mutta toki niissä lillukanvarsissa sinällään on monta hyydyttävää herkkupalaa. Miten oikeassa esimerkiksi olikaan amerikkalainen raittiusmies Robert Baird vuonna 1841 todetessaan, että lättänokkaisten, pienten mutta romuluisten suomalaisten sekaan ei heikkohermoisten ole syytä mennä...

Ullamaija Kivikuru

Vaikeuksien kautta vastoinkäymisiin

TIEDE tiedotusvälineissä. Toim. Ilkka Peräsalo. Tieteen tiedotus ry., Helsinki 1989. 125 s.

Kirjassen *Tiede tiedotusvälineissä* voisi kuitata – eikä aiheetta – Martti Häikiön haukauksella: "...voi sanoa, että tieteen tiedotus on ollut niin monissa seminaareissa esillä aikaisemmin, että nyt tuhlataan ruutia asiaan joka on jo hoidossa. Totta kai korkeakouluihin pitää saada lisää tiedotus- ja varsinkin tiedesihteereitä, tiedotusvälineisiin pitää saada lisää tiedetoimituksia ja tiedeaineistoa, korkeakoulujen ja muun tiedeyhteisön pitää tiedottaa tieteestä enemmän ja paremmin. Mutta näistä kaikista on jo olemassa hyviä raportteja odottamassa toimeenpanoa". (s. 91)

Häikiö on paljolti oikeassa. *Tiede tiedotusvälineissä* ei anna juurikaan uutta, sillä sen tarkastelut kulkevat tuuilla urilla; tiede ymmärretään pääsääntöisesti luonnontieteeksi, julkisuus valtavrann journalismitiksi ja tieteen julkisuus tieteen popularisoinniksi. Lyhyesti: Kohteenä on "suprajohtavuus Helsingin Sanomissa" – journalismi.

Tiede tiedotusvälineissä perustuu saman nimiseen viime vuoden lokakuussa Espoon Hanasaareissa pidettyyn seminaariin. Pääalustajina olivat akateemikko Oiva Ketonen, päätoimittaja Jyrki Vesikansa, tiedotuspäällikkö Carol L. Rogers, päätoimittaja Hans L. Zetterberg, päätoimittaja Björn Fjaestad, professori Anto Leikola, dosentti Martti Häikiö ja professori Ilkka Niiniluoto. Alustusten aihepiirit olivat seuraavat: Tiede Suomen, Yhdysvaltain ja Ruotsin tiedotusvälineissä, tieteen kieli tiedonvälityksen esteenä, yliopistojen tiedetiedotus ja tie-

teestä tiedottamisen vastuu.

Tämän perinteisen tieteestä tiedottamisen aihepiirin kiintoisuutta ei ole syytä kiistää. Kieli vaikkapa; tulikirjaimin on piirtynyt karstaisen sieluni seinälle seuraava katkelma *Tiedotustutkimus*-lehdestä: "Maailmaan kuuluu monia asioita, joihin tästä syystä voimme oikeutetusti liittää ominaisuuden "olla(olemassa)". Toisin sanoen juuri sen nojalla, että jokin on, voimme myös perustellusti väittää sen olevan".

Tutkijat voisivat kouliua itseään hengessä, jota esittelee mm. Howard S. Becker hausassa kirjassaan *Writing for Social Scientists* (The University of Chicago Press, 1986) ja josta Anto Leikola kertoo seuraavaa: "Kun esimerkiksi sanomme, että konsumoimme *Fragaria vesca* epähedelmiä metaboliamme edistämiseksi, se kuulostaa matkikkaammalta ja siis oppineemmalta kuin "söimme mansikoita", vaikka asia on täsmälleen sama" (s. 77).

Tämän tyyppisiä kysymyksiä pohtiessaan *Tiede tiedotusvälineissä* on paikoin kohtuullista hengenmuonaa. Virkistävää on mm. se jyrkkyys, jolla Olli Järvinen omassa kommenttipuheenvuorossaan nitistää toimittajakunnan: "Suomessa, jossa luonnontieteellistä yleissivistystä ei ole olemassa, jokainen luonnontieteilijä joutuu tutkimuksesta tiedottaessaan väkisin vaikeuksiin. Usein tämä johtuu siitä, että pinnallisen tiedon haltijoista toimittajat pääsevät tutkijan ja yleisön väliin". (s. 102) Näin Järvinen säestää Matti Wibergää, joka hiljan *Turun Sanomissa* (9.12.-88) arvioi tieteilijöiden kohtelevan koeläimiään asiallisemmin, huolellisemmin ja ymmärtäväisemmin kuin mitä lehtimiehet käsittelevät tiedemiehiä; toimittajat ovat kynyisiä, ylimielisiä, tietämättömiä, sensaationhaluisia...

Mutta muitakin pohtimisen arvoisia ongelmia ja alueita on. Esimerkkejä?

Antti Eskola yllätti hiljan seminaariyleisönsä kertoessaan harkinnensa maksun ottamista haastattelulauseunoista. Jos tiedot ja mielipiteet ovat vain tuotannon raaka-ainetta, miksi antaa ne korvauksetta? Ei Metsäliittoakaan saa kaataa kesämökkkitontin puita maksamatta mitään. Oma tulkintani Eskolan puheesta oli seuraava: Valtajulkisuus on muuttunut itsetarkoitukselliseksi rahantarkoitukselliseksi rahanteossa. Jos työllä ja ajattelulla on muita tavoitteita, foorumit on haettava toisaalta. Eskola ei ole aloittanut rahastamista, hän on siirtynyt pienryhmiin, pienjulkaisuihin jne.

Toinen pulma on se, että tieteen tiedotuksen tai julkisuuden kasvu tavataan ymmärtää ongelmatomasti myönteiseksi asiaksi kiinnittämättä lainkaan huomiota tieteen intresseihin ja sen yhteiskunnalliseen käyttöön. Suomessa ei ole edennyt kovinkaan pitkälle se profanoi-